
KUR'ÂN-I KERİM'E GÖRE BİLİMSEL DÜŞÜNCENİN TEMELLERİ

BASICS OF SCIENTIFIC THOUGHT ON QURAN

Prof. Dr. Adem YERİNDE

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

İslami İlimler Fakültesi

Temel İslam Bilimleri

Öğretim Üyesi

ayerinde@agri.edu.tr

Atıf Gösterme: YERİNDE, Adem; (2018), Kur'ân-ı Kerim'e Göre Bilimsel Düşüncenin Temelleri, *Ağrı İslâmi İlimler Dergisi (AGİİD)*, 2018 (2), 17-28.

Geliş Tarihi:	Özet: Bu araştırmada, din ve bilim arasındaki ilişki üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Bilindiği üzere bazı çevrelerce din ve bilim arasında Hristiyanlık ve bilim gerilimi dayanak noktası alınarak bir çelişki olduğu savunulmaktadır. Bu durumun, bünyesinde birçok bilim disiplini ile çelişen bilgiyi bulunduran Hristiyanlık için geçerli olacağı düşünülebilmektedir. Fakat kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'in daha ilk emriyle okumanın önemini vurgulayan bir din olan İslamiyet'in bu tür iddialardan beri olduğu muhakkaktır. Buradan hareketle, bu çalışmada, İslam Dininin bilim ile asla çelişmediği aksine bilimi teşvik ettiği temel parametre olarak kullanılmıştır denilebilir. Bu araştırmada, İslam dini ile bilimin çelişmediğinin gösterilmesi amacıyla birtakım deliller kullanılmıştır. Bu deliller arasında; İslam dini ile bilimin gayesinin müşterekliği ve İslam dininin kutsal kitabı olan Kuran'ı-Kerim'de bilimi teşvik edici ayetlerin bulunması sayılabilmektedir. Bu araştırmada yöntem olarak nitel yöntem kullanılmıştır. Veri toplama tekniği olarak ise doküman analizi yaklaşımı kullanılmıştır
11 Mayıs 2018	
Kabul Tarihi:	
22 Mayıs 2018	

© 2018 AGİİD

Tüm Hakları Saklıdır.

Anahtar Kelimeler: *İslam, Kur'an, Bilim, Felsefe*

Abstract: In this research, the relationship between religion and science have been studied. As it is known, it is argued that there are some contradictions between religion and science regarding Christianity and science tension. This situation may be valid for Christianity, which possesses doctrines that conflict with many scientific disciplines. But it is certain that Islam, a religion that emphasizes the importance of reading in its sacred book as the first order, is not proper for such assertions. Thus, it can be said that Islam has any doctrines contradicts with science; on the contrary, it encourages scientific progress. In this research, some evidence has been used to show that Islam does not conflict with science. Common aspects of science and Islam and verses of Quran which encourages scientific progress have been examined for this purpose. Qualitative research method and document analysis data collection technique have been used in this study.

Keywords: *Islam, Quran, Science, Philosophy.*

1. Giriş

Son zamanlarda özellikle Batılı bilim adamlarının yoğun bir şekilde ele alıp değerlendirdikleri konulardan birisi de hiç kuşkusuz din-bilim münasebetidir. Bu yöndeki araştırma ve incelemelerde kastedilen din, esasen Hristiyanlık, ileri sürülen din-bilim gerginliği de Hristiyanlıkla bilim arasındaki gerginliktir. Son dönemlerde birçok Batılı bilim adamı da bu konuda daha bir hassasiyet göstererek çok kere “din” derken Hristiyanlığın kastedildiğini açıkça belirtmişlerdir.¹

Hristiyanlıkla bilim arasında yaşanan söz konusu gerginliğin temel sebepleri arasında Hz. İsa'nın ulûhiyeti ve onun etrafında örülen teslis, enkarnasyon, aslî günah vs. gibi temel hristiyan doktrinleri ile Hristiyanlığın genellikle “mucizeler”le örülü bir din görünümü vermesi olduğu düşünülebilmektedir. Bu duruma ilave olarak da yaratılış ve kozmolojik olaylarla ilgili eski kutsal kitaplarda yeralan ve jeoloji, arkeoloji ve antropoloji gibi müsbet bilim dallarının topladıkları verilerle çelişen doktrinleri bünyesinde barındırması gibi hususların olduğu söylenebilmektedir.² Bilim-din gerginliğine dair ilk eser, 1870’de *A History of the Conflict between Religion and Science* (Din ve Bilim Arasındaki İhtilafın Tarihi) adıyla bir Metodist kilise papazının oğlu olan Amerikalı John Draper (1811-1882) tarafından kaleme alınmıştır. Eserde özellikle Orta Çağ boyunca Katolik kilisesinin bilime karşı takındığı olumsuz tavır ciddî biçimde eleştirilirken diğer bazı dini müesseseler ve bilime karşı genel olarak olumlu tutum sergileyen Yunan Ortodoks kilisesi ile Protestan mezhepleri ise takdir edilmiştir. Draper’den sonra bu alanda kâleme alınan en etkili eser ise *A History of the Warfare of Science with Theology in Christendom* (Hristiyan Âleminde Bilimin Dinle Savaşının Tarihi) (1896) adıyla tarihçi A.D. White’a aittir. White daha bilimsel bir üslup kullandığı eserinde geçmiş bilim ve dinin çatıştığı arena olarak değerlendirmiştir. Orta Çağ Katolisizm’inin Kopernik’in (1473-1543) Dünya’nın hem kendi eksenini hem de Güneş’in etrafında döndüğünü ispat ettiği *De Revolutionibus Orbium Coelestium* (Gök Cisimlerinin Dönüşleri Üzerine) (1543) isimli eserini XVIII. yüzyıla kadar yasak kitaplar listesine alması ve Kopernik’i destekleyen İtalyan bilimcisi Galileo’yu (1564-1642) kilise dogmalarıyla bağdaşmayan görüşleri sebebiyle engizisyon mahkemesinde yargılaması, Orta Çağda bilim-din gerginliğini sembolleştiren örnekler olmuştur.³ İslam tarihinde ise bu tarzda bir bilim-din gerginliğine tanık olunmamıştır. İslam dünyasında İbn Ravendî ve Ebubekir Zekeriyâ Razî gibi akılcı ve

¹ Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, Ankara 1996 (5. baskı), s. 264. Meselâ bkz. H. Brown, *The Wisdom of Science; Its Relevance to Culture and Religion*, Cambridge 1986.

² İsaac Newton (1642-1727) Hristiyanlık üzerine yaptığı araştırmalar sonucu teslis inancının IV. Asırda Hristiyanlığa sokuşturulduğunu tesbit etmiş ve *Kutsal Kitap* üzerinde yapılan tahriflerle ilgili tesbitlerini *İncil Üzerine dikkate Değer Tahrifatlar* isimli eserinde toplamıştır. Bkz. *Yeni Bir Bakış Açısıyla İlim ve Din*, İrfan Yılmaz ve diğerleri, İstanbul 1998, I, 252.

³ Daha başka örnekler için bkz. Adnan Adıvar, *Bilim ve Din*, İstanbul 1980; İrfan Yılmaz ve diğerleri, *Yeni Bir Bakış Açısıyla İlim ve Din*, İstanbul 1998, I, 252 vd.

materyalist düşünce hareketleri yanlılarının bile Batıda olduğu gibi müthiş cezalara, işkencelere ve sürekli kovuşturmalara uğradıklarını söylemek mümkün değildir. Örneğin, bu farklı görüşlere sahip olanlardan Ebû Bekir Zekerîya er-Râzî, dinin temel esaslarına aykırı düşen görüşlerine rağmen ömrü boyunca hep devrinin en büyük hekimi olarak saygı görmüştür.⁴

Dolayısıyla Hıristiyanlığın etkisiyle gelişen Batı kültürü için söz konusu olan din-bilim mücadelesini İslam dünyasına da taşımak yanlış olur. Bu herşeyden önce bilimsel anlayışa ters düşer. Zira Hıristiyanlığın problemleriyle başka dinlerin, meselâ İslam'ın problemleri asla bir değildir. Dolayısıyla Hıristiyan Batı'da yaşanan bir mücadeleyi aynıyla İslam dünyasına taşımak doğru değildir.⁵ Kaldıkî I. dünya savaşı öncesi ve hemen sonrasında gelişen rölativite/görelilik ve kuantum teorileri sayesinde XIX. yüzyılın kendini beğenmiş bilim düşüncesinin, katı determinizm ve pozitivizmi artık tarih olmuştur. Bunda, daha az iddialı ve daha alçak gönüllü olan XX. yüzyıl bilim adamlarının payı bulunduğu gibi Hıristiyanlığın kutsal kitaplarına (İncil) insan elinin karıştığını itiraf eden ve dolayısıyla bilimsel verilerle çelişen te'vili kabil olmayan bilgileri dönemin beşerî bilgisine atfeden din adamlarının da katkısı büyük olmuştur.⁶ Nitekim günümüzde yeniden dine dönüşün yaşandığı Batı dünyasında bilim ve dinin çatışma halinde olmadığını, aksine diyalog ve dayanışma halinde olması gerektiğini dile getiren birçok kuruluş ve bunlar tarafından yayınlanan kitap, dergi ve broşür gibi yayınların varlığı bilinmektedir.⁷

Yukarıda da işaret edildiği gibi İslam dünyasında önemli denebilecek bir din-bilim çatışmasından söz etmek mümkün değildir. Bunda, herşeyden önce İslam'ın kutsal kitabı Kur'an'ın bilim ve bilimsel düşünce karşısındaki müspet tutumu etkili olmuştur. Bu yönüyle onun diğer kutsal kitaplardan farklı olduğu rahatça söylenebilir. Sözgelışı İncilleri dikkatle tetkik eden çağdaş bir düşünür Richard Robinson şöyle demektedir: *“İsa ilmi tavsiye etmediği gibi ilmi araştırmayı sağlayan ve bizi ilme götüren fazileti, yani aklın kullanılmasını da asla tavsiye etmemiştir... İsa, tekrar tekrar inanmayı talep eder. İman ile de hiçbir delile başvurmada, ihtimalleri, nazar-ı dikkate almadan imkânsız şeylere inanmayı anlatmak ister”*⁸ Robinson'un İnciller için verdiği hüküm asla Kur'an için geçerli değildir. Nitekim İslam inancında, Hz İsa'nın bilimi teşvik etmemesi de gerçek olarak kabul edilemez.

⁴ Adivar, a.g.e., s. 97.

⁵ Çağdaş bilim ve bilimsel veriler ışığında Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an'ın karşılaştırılması ve bu konuda Kutsal Kitab'ın açık bilimsel verilerle çelişmesi yanında Kur'an'ın bariz bir şekilde ilmî sonuçlarla uyuşan tabiatı hakkında geniş bilgi için bkz. Maurice Bucaille, *Kitab-ı Mukaddes, Kur'an ve Bilim* (trc. Suat Yıldırım), İzmir 1998.

⁶ Aydın, a.g.e., s. 268. Daha geniş bilgi için bkz. Adivar, a.g.e., s. 362 vd.

⁷ Bu alanda faaliyet gösteren çeşitli kuruluşlar ve çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İrfan Yılmaz, a.g.e. II, 667 vd.

⁸ Aydın, a.g.e., s. 280. Burada belirtmek gerekir ki, Robinson'un İnciller ve İsa ile ilgili bu değerlendirmesi bir peygamber olarak İsa ve yüce Allah tarafından ona indirilmiş olan saf vahiy olarak İncil hakkında değildir. Zira böyle bir yorum İslam hakkında kabul edilemeyeceği gibi gerçek Hıristiyanlık hakkında da kabul edilemez. Fakat onun değerlendirmesi tahrif edilmiş İsa imajı ve muharref İncillerde kendisine atfedilen sözlerle alakalıdır.

Kur'ân-ı Kerim daha ilk nazil olan “*Yaratan Rabbinin adıyla oku*”⁹ âyetiyle bağlularını bilgi edinmenin en önemli yolu olarak okuma ve araştırmaya teşvik etmiştir. Bunun yanında pek çok âyette temel bilgi vasıtaları olarak kalem¹⁰, mürekkep¹¹ ve yazıdan bahsetmiş,¹² bilgiye sahip olanlarla bilgiden mahrum kalanların asla bir olamayacağını¹³ bildirerek bir güç olarak bilginin değerine işaret etmiştir. Hz. Muhammed (S.A.V) de “*Hikmet Müslümanın yitiğidir. Onu her nerede bulursa, o, onu elde etmeye en layık olan kişidir*”¹⁴ buyurarak bilimsel araştırma ve inceleme konusunda müslümanların önüne sınırsız bir alan açmıştır. İşte temel dinamiklerini bu teşvik ve tavsiyelerden alan müslüman bilim adamları, hiçbir zaman bilime karşı müteredit ve çekingen davranmamışlar; aksine oldukça erken sayılabilecek bir dönemden itibaren bilgi ve hikmet adına eski medeniyetlerde buldukları her şeyi kaynağına bakmaksızın içtenlikle almışlar, onu, kendi dinî ve kültürel değerleriyle yoğurarak yepyeni bir forum ve içeriğe kavuşturmuşlar ve onu daha da geliştirmek için mümkün olan her türlü amelî ve zihnî çabayı sarfetmekten kaçınmamışlardır. Nitekim Uzakdoğu dışında kalan İran, Bizans, Yunan, Mısır, Hint gibi bütün büyük eski medeniyetlerin ilmî ve fikrî mirası kısa zamanda İslam dünyasına kazandırılmıştır. Zira İslam bilgiyi kutsal görmektedir. Çünkü netice itibariyle bütün bilgiler Allah’ın isim ve sıfatlarının bir tecellîsini konu edinmektedir. Bu hakikatın bir ifadesi olarak “*Hıristiyanlar, Hıristiyanlıktan uzaklaştıkça, Müslümanlar ise dinlerine bağlı kaldıkça yükselirler*” sözü haklı olarak meşhur olmuştur.¹⁵ Yine Charler Mismar de: “*Hıristiyanlar âlim olunca Hıristiyanlıkla alakaları kesilir. Müslümanlar da cahil olunca İslâmiyetle alakaları kesilir*” der.¹⁶

2. Kur'ân ve İlimde Amaç Birliği

Nihâî noktada bilim ile Kur'ân arasında bir amaç birliği görülmektedir. Zira Yüce Yaraticının kelam sıfatının bir tecelligâhı olan Kur'an, fizik ve metafizik ayırımı yapmaksızın varlığı bir bütün olarak değerlendirir. Muhatabı olan insandan, önce kendi öz varlığına, sonra da beşerî ve tabiî çevresinde olup bitenlere bakmasını, onlar üzerinde düşünmesini, onları algılayıp anlamasını ve onlardan dersler ve ibretler çıkarmak suretiyle nihâî hedef olarak yüce Allah’a giden yolda kendi hayatına bir düzen ve mânâ vermesini ısrarla talep eder. Kuran’ın bu yaklaşımının bilim, felsefe, ahlâk ve estetik üzerinde çok etkili olduğu bir vakiydir. Bu yaklaşımın nihaî hedefinin Yüce Kudret’e iman ve ona kulluk olduğu kesindir.¹⁷

⁹ el-Alak 96/1

¹⁰ bkz. el-Alak 96/4; el-Kâlem, 68/1.

¹¹ el-Kehf, 18/109.

¹² eş-Şûrâ 42/52.

¹³ ez-Zümer, 39/9.

¹⁴ İbn Mâce, “Zühd”, 15; Tirmizî, “İlm”, 19.

¹⁵ Şaban Döğen, *Müslüman İlim Öncüleri Ansiklopedisi*, İstanbul 1987, s. 312.

¹⁶ Yılmaz, *a.g.e.*, I, 291.

¹⁷ Bkz. ez-Zâriyât 51/56.

Bilginin konusunu oluşturan evren/kâinat da esâsen Yüce Yaratıcının ilim, kudret ve irade gibi sıfatlarının bir tecelligâhı olarak O'nun çizmiş olduğu belli bir plan, program, ölçü ve dengeye göre işleyen hadiseler ve varlıklar kitabıdır. Öyleyse genel mânâda tabiat kitabının okunması ve bu suretle elde edilen bilgi de sonucu itibarıyla varlıkların mâhiyeti ve sırları hakkında insanları bilgilendirme ve ona göre onları doğruya, güzele ve faydalı olana yönlendirme gibi bir fonksiyon icra etmektedir. Dolayısıyla Kur'ân'ın temel hedefi ile bilginin zarurî sonucu arasında yakın bir benzerlik bulunmaktadır. Dolayısıyla Kur'an ve bilgi, bir insanın iki gözüyle bakışı gibi ileride bir noktada birleşmektedir. Bu meyanda yüce Allah “*Onlara âyetlerimizi dış âlemde ve kendi içlerinde göstereceğiz ki, onun (Kur'ân'ın) hak olduğunu kendilerine iyice belli olsun. Rabbinin her şeye şahit olması yetmez mi?*”¹⁸ buyurmaktadır. Buna göre her ilim esasen ayrı bir dille Yaratıcıyı tanıtmaktadır. Öyleyse marifetullah (Allah'ı tanıma) yolunda her bilgiden yararlanmak gerekir.

3. Bilginin Mahiyeti

Bilimsel düşünce kadar beşerî bilginin mahiyetini tesbit de önemlidir. Aksi takdirde gerçekte bilgi değeri taşımayan bir takım faraziye/hipotez ve kehanetler kesin gerçekler gibi telakki edilmeye başlar ki, bu insanlığın hakikate yaklaşmasından çok ondan uzaklaşması anlamına gelir. Bugün “bilimsel” olduğunu iddia eden Batı medeniyeti genellikle “bilim” ile ne kastedtiğini tam olarak açıklığa kavuşturmak istemez. Batılılar “Bilim”e, normal anlamları dışında bir çeşit gizemli güç atfetmektedirler. Çünkü bilim kavramı da “İlerleme”, “Medeniyet”, “Hukuk”, “Adalet” ve “Hürriyet” gibi tanımlanmasını gereken, ancak biraz yakından incelendiğinde büyüsunü yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalan kavramlardandır. Bununla birlikte çağdaş Batılıların anladıkları şekliyle bilim, üst seviyeden herhangi bir ilkeye bağlı kalmadan hissedilir dünyanın hadiselerinin incelenmesinden başka bir şey değildir.¹⁹

İslam'da ise durum değişiktir. Orada bilginin konusu olarak varlık bir bütündür. Fizik ve metafizik alanlarına ayrılmaz. Meselâ, ünlü İslam filozoflarından Farâbî bilgiyi “*Varlıkların hakikatleriyle kavranması*” şeklinde tanımlamıştır.²⁰ Buna göre fizik ya da metafizik dünyaya ait bütün varlıkların, olgu ve olayların mahiyetlerini ve bunlar arasındaki sebep-sonuç bağlantılarını keşfetmek; bu konuda elde edilen verileri dedüktif bir sistem içerisinde toplamak ve nihayet bütün olup-bitenlerin hangi temel yasalara göre cereyan ettiğini belirlemek amacıyla yürütülen beşerî faaliyetlere bilimsel faaliyetler denir.²¹ Bilgiye ulaşmak için yapılan zihnî faaliyetler de bilimsel düşünüş olarak nitelendirilir.

¹⁸ Fussilet 41/53.

¹⁹ René Guénon, *Doğu ve Batı* (trc. Fahrettin Arslan), İstanbul 1991 (2. Bsk.), s. 39.

²⁰ Bu ve benzer tanımlar için bkz. Necip Taylan, “Bilgi” *DİA* (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi), İstanbul 1992, VI, 157.

²¹ Krş. Aydın, *a.g.e.*, s. 262.

4. Bilgi Üretmenin Ön Koşulları

Bilgi üretebilmenin iki temel şartı vardır. Biri ilmî merak ve tecessüs, diğeri ise âlemde kaosun değil, belli yasalara göre işleyen bir düzenin hâkim olduğu fikri. Her insanda belli seviyede fitraten mevcut olan ilmî merak ve tecessüsü harekete geçirmeden ondan düşünme ve akletme kabiliyetlerini kuvveden fiile aktarması beklenemez. Aynı şekilde âlemde belli yasalara göre işleyen bir düzenin, mevcudiyetini kabul etmeyen bir insanın da bilimsel yasalara ulaşma yolunda verimli bir gayret içerisinde olması düşünülemez.

Kur'ân'da yeralan “*Devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yeryüzünün nasıl yayıldığına bakmazlar mı?*”²² gibi insana etrafındaki varlıklara ve fenomenlere bakmasını tavsiye eden yüzlerce âyet ondaki ilmî merakı kamçılamak ve onu kâinat üzerinde tefekküre sevk etmek amacını taşıırken, “*O ki birbiri ile ahenktâr yedi göğü yaratmıştır. Rahmân olan Allah'ın yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk var mı.*”²³, “*Biz her şeyi bir ölçüye göre yarattık*”²⁴ gibi birçok âyet de evrende kaosun değil, belli kurallara göre işleyen bir nizamın hâkim olduğunu bildirir. Yine “*O her an yaratma halindedir*”²⁵ âyetinden yüce Allah'ın evrendeki bu düzenin işleyişini kontrol ettiğini ve belli bir güne kadar onun kusursuz işleyişini teminat altına aldığını anlamaktayız.

Kur'an'a göre âlem, bilgi, kudret, irade ve rahmet sahibi bir yaratıcının eseri olup belli kanunlarla (sünnetullah) aksamadan işlemektedir. Âlemin böyle bir varlık tarafından yaratılmış olduğu fikri beraberinde şu görüş ve inanışları da getirir: a) Mademki âlem yaratılmıştır; o halde o zorunlu değil, mümkündür. Mümkünlerin bilinmesinde tutulacak yol ise empirik bir faaliyettir.

b) Mademki âlem her şeyi bilen, her şeye gücü yeten bir yaratıcı tarafından yaratılmıştır; öyleyse orada düzen ve gayenin olması kaçınılmazdır. Kur'an'a göre âlemde hiçbir şey boş ve manasız değildir. Her şey yaratıcısının varlığına işaret eden bir delildir. Dünyada görülen nizamın teminatı ise bizzat Allah'tır.

c) Mademki âlem mahlûktur; o halde orada bulunan hiçbir şeye ilahi güç atfedilemez. Dolayısıyla Allah'tan başka hiçbir şey dua ve ibadete asla layık değildir.

Kur'ân'ın sürekli biçimde insanları bitkiler, hayvanlar ve kâinattaki düzen üzerine tefekküre davet etmesindeki espri şu olabilir: Sosyal bilimlere nazaran tabîî bilimlerde kural ve düzen daha net hissedilmektedir. Bu yüzden tabîî bilimlerin alanında çalışan bilginler kâinatın ötesinde onu idare eden Yüce bir Kudretin varlığına inanmaya daha yakındırlar. Nitekim ünlü psikolog James H. Leuba'nın 1914 ve 1933 yıllarında yaptığı iki ayrı araştırmaya göre bilim adamları arasında fizikçiler inanmada ilk sırayı işgal

²² el-Ğaşiye 88/17-20.

²³ el-Mülk 67/3.

²⁴ el-Kamer, 54/49.

²⁵ er-Rahmân 55/29.

etmektedir.²⁶ Çünkü bir bilim adamı evrene baktığı zaman orada bir düzen, bir tertip görüyor. Âlemin bu yapısı ve anlaşılabilirliği bilim için esastır. Newton ve Einstein'e göre âlemin bizatihi anlaşılabilirliği "mucizevi" bir karakterdir. En büyük mucize (burada genel geçer kanunları ifade etmektedir), âlemde bu derece yüksek bir nizamın görülmesidir. Einstein, 1952'de eski arkadaşı Maurice Solovine'e yazdığı bir mektupda ilmi teorilerin esasen âlemdeki a priori düzen üzerine kurulduğunu ifade etmiştir. Newton'a göre Allah, âleme daima müdahale ederek oradaki nizamı temin etmektedir.²⁷ Einstein'ın, tabii kanunları mucize kelimesiyle ifade etmesi Kur'an'ın bu konudaki espirisine de uygun düşmektedir. Nitekim Kur'an'da da âlemdeki düzen ve onun düzenli işleyişi, insanı Allah'a götüren âyetler olarak nitelenmiştir.

5. Bilginin İmkânı Meselesi

Çağdaş felsefede Epistemoloji (bilgi teorisi) kavramı ile ifade edilen disiplinde en yoğun tartışmalara sahne olan temel meseleler arasında bilginin imkânı, değeri ve kaynakları meselesi önde gelmektedir. Beşerî bilgi, insanlık tarihi kadar eski olsa da, bilgi kavramını inceleme hadisesi, yani bilgi problemi, felsefî düşüncenin ortaya çıkışıyla başlar. Eski Yunan felsefesinden günümüze kadar en hummalı tartışmalara sahne olan bilgi problemi, bilginin kaynağı ve değeri ile ilgili araştırmalar ve bu çerçevede insan zihni ve kavrama melekesi hakkında yapılan tartışmalar, İ. Kant'ın (1724-1804) insan akli ve bilgisine yönelttiği tenkitlerin de hareket noktasını oluşturur.

Bilginin imkânı meselesine Kur'anî perspektiften bakılırsa, Kur'an'da yeralan duyma, algılama, düşünme, kavrama ve inanma hadiselerine ait yüzlerce âyetin, bilginin insan için mümkün olduğu gerçeğini açık bir şekilde belgelediği görülür. Bununla birlikte bilgi problemi muhtemelen Grek felsefesinin tesiriyle İslam felsefesi ve Kelâm disiplinlerinde de tartışılmıştır. Meseleyi dinî ve ilmî bakış açısından değerlendiren İslam bilginleri, insan için bilginin mümkün olduğu üzerinde önemle durmuşlar, Sûfistâiyye (Sofistler) adı altında inceledikleri felsefî akımların, objektif bilginin imkânından kuşku duyan veya onu tamamen imkânsız gören septik ve rölativist yaklaşımları şiddetle eleştirmişlerdir. Onlar "*Eşyanın (Varlıkların) hakikatleri sabittir*" derken, varlıkların objektif ve bilinebilir bir gerçekliğe sahip olduğunu belirtmek, dolayısıyla esasen insan için bilginin mümkün olduğunu vurgulamak istemişlerdir.²⁸

Kur'an, değer açısından zannî ve yakînî (kesin) bilgilerden ve yakînî bilginin de bir kaç kategorisinden bahseder. Bu bağlamda zannî bilginin hareket noktası yapılmasını tenkit ederken "bilgide kesinlik" mefhumunu öne çıkarır. *İlme'l-yakîn* (kesin zihni bilgi), *ayne'l-yakîn* (kesin açık seçik gözlem), *hakka'l-yakîn* (tecrübe, bilginin yaşanarak tahakkuku) terimlerinin geçtiği âyetler bu bakımdan dikkat çekicidir.²⁹ Diğer taraftan zan, şek ve reyb

²⁶ Aydın, a.g.e., s. 271.

²⁷ Aydın, a.g.e., s. 272.

²⁸ Bkz. Taylan, a.g.m., VI, s. 158-159.

²⁹ et-Tekâsür, 102/57; el-Hâkka 69/51.

gibi bilgide kuşkuyu ifade eden terimlerin geçtiği âyetlerde³⁰ de ters yönden “bilimsel kesinlik” ön plana çıkarılmak istenmiştir.

6. Bilgi Vasıtaları

Bilgi teorisinde üzerinde durulan en önemli konulardan biri de bilginin kaynağı problemidir. Bu konu ile ilgili olarak Kur’ân’da mutlak bilgi kaynağı olarak vahiy başta olmak üzere, duyular, deney, gözlem, akıl yahut bunun ötesinde sezgiye işaret edilmiştir. İnsan zihninin başlangıçta bir tür “boş levha” (tabula rasa) olduğunu haber veren Kur’ân³¹ akli yapan şuur muhtevalarının tecrübelerle sonradan oluştuğuna işaret eder. Bu bağlamda Kur’ân’da yer yer göz, kulak ve kalbin (bazen “fuâd” şeklinde) birlikte anılması yanında özellikle kalbin akledici fonksiyonunun vurgulanması önemlidir.³²

Vahiy mutlaktır. Duyu ve akıl idrakleri ise onu destekleyen ve doğrulayan tecrübî ve nazarî bilgilerdir. Ancak duyu ve akıl idrakleri mutlak değil, izafîdir. Psikolojik, Sosyal ve doğal çevre faktörlerinin etkisinden bağımsız olarak işlemesi son derece zordur.

Yine Kur’ânî noktadan hareketle özellikle Kelâm disiplini bilgi vasıtaları, duyumculuk ve akılcılık felsefî akımlarında olduğu gibi kesin bir sınırlandırmaya gidilmeksizin “Bilgi edinme yolları (esbâbü’l-ilm)” başlığı altında incelenmiş ve bunlar haber-i sadık (doğru haber), akl-ı selîm (sağlıklı akıl) ve havâss-ı selîme (sağlıklı işleyen duyular) şeklinde tesbit edilmiştir.

Haber-i sadık, realiteye uygunluk şartı gerçekleştiği için doğru bilgidir. Bu haber ya yalan söylemek üzere bir araya gelmeleri imkânsız bir topluluk (mütevatir haber) yahut da mucizelerle teyit edilmiş bir peygamber tarafından bildirildiği için doğrudur ve kesinlik ifade eder. Duyularla elde edilen bilgi ise deney ve gözleme dayalı zorunlu bir bilgidir (zarûrî). Akıl yürütme (nazar) ise kazanılmış (iktisâbî) bilginin kaynağıdır. Akıl ile elde edilen bilgi ya zorunludur (yani aklın doğrudan doğruya verisidir) veya nazarîdir (yani akıl yürütme ile elde edilir).³³

Kur’an’da en sık kullanılan ve üzerinde en çok durulan bilgi, ilahî bilgidir, yani bizzat Allah’ın verdiği bilgidir. Kuşatıcı bilgiye sahip olan yüce Allah’ın bilgisi mutlak ve objektiftir. Hiçbir şey onu sınırlayamaz. Bu anlamda bilgi (ilim) kavramı, tek gerçek olan hakka, hakikate dayandığı için mutlak ve objektif bir gerçekliğe sahiptir. Mutlak bilgi sahibi yüce Allah’tan gelen bir hakikat olarak Kur’an’ın kendisi de başlı başına ilmî kanıt olma özelliğine sahiptir. “Sana ilim (Kur’ân) geldikten sonra onların heveslerine uyma...”³⁴ âyetinde ilim, “Ey insanlar size Rabbinizden bir burhân (Kur’ân) geldi”³⁵ âyetindeki

³⁰ 2/2; Âl-i İmrân 3/9; en-Nisâ 4/157; el-En’âm 6/116; Hûd 11/62; İbrahim 14/10; en-Necm 53/28.

³¹ en-Nahl 16/78.

³² Meselâ bkz. el-A’râf 7/179; Yunus 10/31; en-Nahl 16/78, 108; el-İsrâ 17/36; el-Hâc 22/46; es-Secde 32/9; el-Câsiye 45/23.

³³ Geniş bilgi için bkz. Nureddin es-Sâbûnî, *el-Bidâye fi usûli’ d-diyâne* (nşr. Bekir Topaloğlu), Ankara 1979, s. 16; Taylan, a.g.m., VI, 159.

³⁴ el-Bakara 2/120, 145.

³⁵ en-Nisa 4/174.

burhan kesin ve kanıtlanmış bilgiyi ifade eder. İlâhî bilgi, beşerî bilgiye kılavuzluk eder. Öncelikle Kur'ân, muhatabı olan insanı düşünme ve bilme kabiliyetleri ile donatılmış bir varlık olarak tasvir eder. Vahyedilmiş bilgi, insanın bilme eylemini iyiye, güzele ve daha mükemmele sevkeden nihâî ve mutlak bir karaktere sahip olan ilke ve hükümleri ifade eder.

Kur'ân'da vahyedilmiş bilgiden başka ayrıca tecrübî bilgiler ve bunun vasıtalarına da sık sık işarette bulunulmuştur. “Gökte ve yerde olan şeylere bakın”³⁶, “Yeryüzünde gezip dolaşın, Allah'ın ilk defa varlıkları nasıl yarattığına bakın”³⁷ “Onlar deveye bakmazlar mı ki, nasıl yaratılmıştır”³⁸ meâlindeki âyetler insanları açık şekilde tabiat üzerinde düşünmeye sevk etmektedir. Kur'ân'da bunlar gibi düşünme, araştırma, tefekkür etme ve akli kullanmaya teşvik eden daha yüzlerce âyet mevcuttur. Meselâ akil ve akli kullanmayı öngören âyetlerin sayısı 65, diğer taraftan bilgisizlik ve cahilliği yeren âyetlerin sayısı da 25 civarındadır. İnsanın kendi başına mahiyetini düşünüp kavrayabileceği konulara bakmayı emreden 350, yeryüzünü araştırmaya teşvik eden 50 kadar âyet vardır. Pozitif ilimlere işaret eden âyetlerin toplam sayısı ise 750 civarındadır.³⁹ Bu âyetlerde Kur'ân genelde temel ilkeler vermekte birlikte insanın ana rahminde yaratılış merhaleleri gibi bazı konularda ayrıntıya girdiği de görülmektedir. Ama genel olarak Kur'ân bir ayrıntılar kitabı değil, ilkeler ve kurallar kitabıdır. O, pozitif bilimlere dair ayrıntıların tesbit ve tetkikini esasen insanlara yüklemektedir. Bunun için de akıl, tecrübe ve gözlem gibi objektif bilgi yöntemlerini benimseyip insanın yanlış üzerinde ısrarına yol açan bağınazlık, zan ve taklid gibi bilimsel anlayışla bağdaşmayan hususları kötölemektedir.⁴⁰

Müslümanların bir kuşaktan diğerine naklettikleri vahiy eksenli bilgilere naklî ilimler (ulûm-i nakliyye), insanın Allah vergisi olan zekâ ile akıl ve mantık seviyesinde elde ettikleri bilgilere ise aklî ilimler (ulûm-i aklîyye) denir. Bunlara ayrıca hakikatın tadılması (zevk) ve doğrudan idrâkindan (keşf) doğan irfan ve hikmeti de eklemek gerekir.⁴¹

Sonuç olarak denilebilir ki müslümanların kutsal kitabı Kur'ân, asla bilgi ve bilimsel düşünceye karşı tavır almamış, aksine birçok ayetinde önemle bilgiye teşvik etmiş ve âlimleri övmüştür. Kur'ân'ın bilime ve bilim adamlarına atfettiği büyük değer sayesinde ki, Avrupa'nın kara bir barbarlık içinde bocaladığı bir devrede İslamiyet'in hâkim olduğu coğrafyalarda İstanbul, Bağdat, Kurtuba, Buhâra, Şam Endülüs, Semerkant gibi dünyayı aydınlatan ilim merkezleri kurulmuştu. İslam'ın çağdaş bilim ve medeniyete katkısını çağdaş düşünürlerden Prof. E. F. Gautier (1864-1940) “*Moeurs et coutumes des Musulmans*” adlı eserinde şu sözleriyle ifade etmiştir: “Rönesansın ilk kekeleme anları öyle bir devre rastladı ki, barbarlıktan uyanmakta olan Avrupa, İslam medeniyetine bitkin bir

³⁶ Yûnus 10/10.

³⁷ el-Ankebût 24/20.

³⁸ el-Ğâşiye 88/17.

³⁹ Bkz. Celal Kırca, *Kur'ân ve Bilim*, İstanbul 1996, s. 34.

⁴⁰ Bkz. El-En'âm 6/148; en-Necm 53/28.

⁴¹ Seyyid Hüseyin Nasr, *İslam ve İlim* (çev. İlhan Kutluer) İstanbul, 1989, s. 14.

*hürmetle bakmaktaydı. Taklidi imkânsız bir örnek karşısında cesaretini kaybeden Batı'nın kolları sarkıyordu”.*⁴²

İslam'da amaç bakımından dinî ve aklî ilimler arasında kesin bir ayırım yapmak mümkün değildir. Bütün ilimler kendilerine ait kavramlarla marifetullah (Allahı tanımak) ve tevhidullahı (Allah'ı birlemek) telkin etmektedirler. İslamî eğitim modeli bu birliğe dayanak Afrikadan Endülüs'e kadar yayılmıştır. Böylece Helenizm ile modern dünya arasında bir geçiş olmaktan başka kendisi de başlı başına bir medeniyet ve kültür dünyası kurarak üçüncü ve en zengin halkayı oluşturmuştur. Nitekim Philip Hitti: “*İslam medeniyetinin modern dünyaya en büyük yardım ve hediyesi ilimdir*”, R.V. Bodley de: “*Rönesansı İslâmiyete borçluyuz*” gibi sözleriyle bu gerçeği dile getirmişlerdir. Çağdaş düşünürlerden W.M. Watt da yakın dönemlerdeki gelişmeler neticesinde Orta Çağ Hırısyan yazarlarının çizdikleri İslam tablosunun tamamen iftira olduğunu, İslamın Batı bilimsel düşüncesine yaptığı tesirin kasıtlı olarak ya küçümsendiğini ya da gözmezlikten geldiğini itiraf etmek zorunda kalmıştır.⁴³

Kur'ân ve bilim esasen aynı dünyayı anlatmayı ve yorumlamayı amaç edinmişlerdir. Bilim varlıkların sadece maddî duygularımıza hitap eden yönlerini ve onların yapısal fonksiyonlarını yorumsuz olarak incelemeye çalışırken, İslam bu çalışmalara ruh ve anlam kazandırır. Dış dünyayı iyi ve kötü, sevgi ve nefret gibi insânî ve ahlâkî değerlerle yorumlar. O nedenle Franz Rozelthal'ın da haklı olarak belirttiği gibi hiçbir inanç sisteminde din ile ilmin kaynaşması İslam'da olduğu kadar ayrılmaz bir şekilde gerçekleşmemiştir.⁴⁴

Kur'ân yüzlerce âyetinde insanın ilmi merakını harekete geçirerek onu yüce Yaratacının varlığının birer işareti olarak tabii fenomenler üzerinde tefekküre, onların işleyişini akletmeye çağırmıştır. Bu meyanda Astronomi, Fizik, Bioloji gibi müspet bilimlerin alanına giren pek çok hususa sarâheten veya zımnen işaret etmiştir. Öyleki tefsir geleneği içinde Kur'an'ın bu yöndeki âyetlerinin yorum ve izahında genel kabul görmüş bilimsel verilerden azamî ölçüde istifadeyi savunan ve her çeşit bilimin temel kavramlarını ve ilkelerini Kur'ân'dan çıkarmaya çalışan mazisi çok eskilere dayanan *Bilimsel Tefsir* düşüncesi ortaya çıkmıştır.⁴⁵

7. Sonuç

Bilindiği üzere Hristiyanlık ve bilim üzerinden birtakım çevrelerce din ve bilim arasında bir çelişkinin ve gerilimin bulunduğu sıklıkla dillendirilmektedir. Söz konusu bu durum Hristiyanlık mevzu bahis olunca doğru olarak kabul edilebilir. Çünkü Hristiyanlık,

⁴² Döğen, *a.g.e.* (Önsöz), s. 5; Yılmaz, *a.g.e.*, I, 634.

⁴³ Bkz. Yılmaz, *a.g.e.*, II, 633, 636.

⁴⁴ Yılmaz, *a.g.e.*, II, 641.

⁴⁵ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Celal Kırcı, *Kur'ân ve Bilim*, İstanbul 1996; a.mlf., *Kur'ân-ı Kerim'de Fen Bilimleri*, İstanbul 1989; J. J. G. Jansen, *Kur'ân'a Bilimsel-Filolojik-Pratik Yaklaşımlar* (trc. Halil Rahman Açar) Ankara 1993; J. M. S. Baljon, *Kur'an Yorumunda Çağdaş Yönelimler* (Şaban Ali Düzgün), Ankara 1994.

Allah'ı, üç farklı ilah biçiminde telakki etmek olan tesliden başka, yine teslisin bir uzantısı olan enkarnasyon ve asli günah gibi aklın alamayacağı birçok mevzu ile doludur. Tüm bunlara ilave olarak Hıristiyanlığın, mevcut bilim disiplinleri ile çelişen birçok bilgiyi kutsal kitabı İncil'de bulundurması ise olayın diğer bir yönü olarak ifade edilebilir. Ayrıca özellikle Orta Çağ döneminde Hıristiyan din adamlarının ilmi gelişmelere olan menfi tutumları da Hıristiyanlığın ilme karşı olan olumsuz bakış açısının delillerinden biri olarak telakki edilebilir. Bu bilgilerden hareketle Hıristiyanlık ile bilim arasında ciddi bir gerilim olduğu söylenebilir.

Hıristiyanlık üzerinden İslam dini ile ilgili olarak benzer bir yargıya varmak asla mümkün değildir. Nitekim İslam dininin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'de bizzat bu ifadeyi tekzip edecek birçok ayet bulunmaktadır. Yine İslam dininin muazzez Peygamber'inden (S.A.V) de söz konusu yargıyı batıl kılacak birçok hadis rivayet edilmiştir. Dolayısıyla bu bilgilerden hareketle İslam dininin, bilimsel anlayışı karşı olumsuz bir tutumu mümkün olmadığını gibi bu durumun aksine bilimsel faaliyetleri bizzat teşvik ettiği aşikârdır.

İslam dininin bilimle olan müspet münasebeti sadece yukarıda sayılan sebeplere dayanmamaktadır. Bu sebeplerden başka İslam dini ile bilim arasında müşterek bir gaye olduğundan da söz etmek gerekmektedir. Şöyle ki, Kur'an, insanın Allah'ın kelam sıfatını anlaması için önemli bir vasıta gördüğünden dolayı, tüm varlıkları bir bütün olarak değerlendirir. Bu sebeple muhatabı olan insandan da önce kendi varlığına, sonra da çevresinde olup bitenlere bakmasını, onları değerlendirmesini onlardan dersler ve ibretler çıkarmasını istemektedir. Bu yolla Kur'an, insanın Allah ile olan irtibatını, Allah'ın ve Allah'ın yarattıklarının tefekkür edilmesinde görmektedir. Bu gayenin de insanın tüm hayatını şekillendirmesi Kur'an'ın başka bir hedefidir.

İslam dininin bilimle olan müspet münasebeti Batılı bilim insanları da tasdik edilmektedir. Nitekim bu durum, Prof. E. F. Gautier'in *Moeurs et coutumes des Musulmans* isimli eserinde "Rönesansın ilk kekeleme anları öyle bir devre rastladı ki, barbarlıktan uyanmakta olan Avrupa, İslam medeniyetine bitkin bir hürmetle bakmaktaydı. Taklidi imkânsız bir örnek karşısında cesaretini kaybeden Batı'nın kolları sarkıyordu" şeklinde ifade edilmektedir. Bundan başka Philip Hitti'nin "İslam medeniyetinin modern dünyaya en büyük yardım ve hediyesi ilimdir" sözü ve R.V. Bodley'in de: "Rönesansı İslâmiyete borçluyuz" ifadeleri de yine İslam dini ile bilimin pozitif ilişkisine birer örnek olarak sayılabilmektedir.

8. Kaynakça

Kur'an-ı Kerim

Adivar Adnan, *Bilim ve Din*, İstanbul 1980.

Aydın Mehmet, *Din Felsefesi*, Ankara 1996 (5. baskı).

Baljon J. M. S, *Kur'an Yorumunda Çağdaş Yönelimler* (Şaban Ali Düzgün), Ankara 1994.

Brown, H. *The Wisdom of Science; Its Relevance to Culture and Religion*, Cambridge 1986.

Bucaille Maurice, *Kitab-ı Mukaddes, Kur'ân ve Bilim* (trc. Suat Yıldırım), İzmir 1998.

Döğen Şaban, *Müslüman İlim Öncüleri Ansiklopedisi*, İstanbul 1987.

es-Sâbûnî Nureddin, *el-Bidâye fi usûli'd-diyâne* (nşr. Bekir Topaloğlu), Ankara 1979.

Guénon René, *Doğu ve Batı* (trc. Fahrettin Arslan), İstanbul 1991 (2. Bsk.).

İbn Mâce, "Zühd", 15

Jansen J. J. G., *Kur'ân'a Bilimsel-Filolojik-Pratik Yaklaşımlar* (trc. Halil Rahman Açar) Ankara 1993.

Kırca Celal, *Kur'ân ve Bilim*, İstanbul 1996.

Kırca Celal, *Kur'ân-ı Kerim'de Fen Bilimleri*, İstanbul 1989.

Seyyid Hüseyin Nasr, *İslam ve İlim* (çev. İlhan Kutluer) İstanbul, 1989.

Taylan Necip, "Bilgi" *DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)*, İstanbul 1992, VI.

Tirmizî, "İlm", 19.

Yılmaz İrfan ve diğerleri, *Yeni Bir Bakış Açısıyla İlim ve Din*, İstanbul 1998, I.